

Översättardagbok

Their Eyes Were Watching God av Zora Neale Hurston

Examensarbete, 15 hp.

K2LIT, Magisterprogram i litterär översättning, 60 hp.

Sofia Nordin Fischer

Handledare: Erik Andersson och Niclas Hval

Akademin Valand, Göteborgs universitet

2015-01-18

Innehållsförteckning

1. Inledning	sid 3
2. Ingen kan översätta som jag	sid 5
3. Och de vände sina blickar mot Gud	sid 8
4. De ä svårt å veta va en sa begynna	sid 11
5. Att uppfinna ett språk	sid 15
6. Skepp i fjärran	sid 22
7. Jakten på Zora	sid 27
8. Avslutning	sid 32
9. Litteraturförteckning	sid 33

Appendix 1: *Och de vände sina blickar mot Gud* av Zora Neale Hurston

Appendix 2: *På jakt efter Zora* av Alice Walker

Omslagsbild: <http://asakiyume.livejournal.com/641207.html> – Hurston, Zora Neale. *Their Eyes Were Watching God*. (J.B. Lippincott, 1937) Harper Collins 1965. Hämtad: 2014-12-11.

1. Inledning

I denna uppsats resonerar jag kring min översättning av de fem första kapitlen av Zora Neale Hurstons roman *Their Eyes Were Watching God* från 1937¹. Jag inleder med en reflektion över mitt eget läsande och översättande. Därefter beskriver jag kort bokens handling och författaren. Under punkt tre kommer jag in på själva översättningsarbetet och diskuterar det vidare under punkt fyra och fem. Under punkt sex tar jag upp en del av kritiken mot Zora Neale Hurston för att inte dölja det faktum att hon var (och är) kontroversiell, men utan att fördjupa mig i ämnet. I avslutningen redogör jag för mina slutsatser och förklarar varför boken är aktuell än idag. Själva översättningen är bifogad i Appendix 1. De sista sidorna av kapitel fem i *Och de vände sina blickar mot Gud*, som *Their Eyes* heter i min översättning, har inte diskuterats i gruppen, men jag har ändå tagit med dem (från sid 44, rad 24 i översättningen) eftersom jag inte ville avbryta mitt i ett kapitel. Appendix 2 består av min översättning av Alice Walkers essä *Looking for Zora*² (*På jakt efter Zora*), eftersom jag arbetade med den på kursen och den diskuterades på en av sammankomsterna. Walkers text ger en intressant inblick i Zoras liv och bakgrund och man får även en glimt av sjuttioalets Florida. Jag hoppas att den kan ingå i en eventuell framtida svensk utgåva av *Their Eyes Were Watching God*.

Uppsatsen bygger på dagboksanteckningar från de textsamtal vi har haft på kursen i Göteborg, därför är vissa kapitel och delar av kapitel skrivna i dagboksform. Jag har inte tagit med alla mina dagboksanteckningar. Läsaren bör alltså vara medveten om att det kan ha förflutit ganska lång tid mellan de olika kapitlen, där jag har hunnit översätta mycket emellan. Uppsatsen behandlar framför allt det jag har upplevt som mest problematiskt i översättningen: ”fonetiskt” direkt tal. Jag hade gärna fördjupat mig mer i karaktärernas dialekt

¹ Hurston, Zora Neale. *Their Eyes Were Watching God* (with a foreword by Edwidge Danticat and an afterword

² Efterord i: Walker, Alice (red.). *I love myself when I am laughing... and then again when I'm looking mean and impressive* (with an introduction by Mary Helen Washington). New York: Feminist Press, 1979.

(s k African American Vernacular English³) och dess relation till annan talad och skriven amerikansk engelska, eller afroamerikansk historia och litteratur, eller Zora Neale Hurstons övriga litterära produktion, men det får bli någon annan gång. Här har jag försökt begränsa mig till att analysera ett urval svårigheter och frågeställningar som uppstått under översättningens gång och hur jag har hanterat dessa.

I uppsatsen benämner jag mina lärare tillika handledare, Erik Andersson och Niclas Hval, med enbart förnamn, liksom jag tar mig friheten att kalla Zora vid förnamn. Övriga deltagare i magisterprogrammets engelska språkgrupp får finna sig i att bli ihopklumpade till ”gruppen” – det är omöjligt att minnas vem som sade vad under textsamtalen. Jag vill passa på att tacka lärare och samtliga medstudenter för all hjälp med översättningen. Jag hade varken vågat eller kunnat komma igång med att översätta *Their Eyes* om jag inte hade haft hjälp av dem alla – många lösningar och formuleringar i den ”färdiga” översättningen är *inte* mina egna. Det visade sig också att jag varit ovetande om ett antal översättningsmissar som tack vare våra genomgångar i gruppen nu är åtgärdade. Det har varit guld värt att få testa olika översättningsstrategier och få sådan genomgripande, kunnig och uppmuntrande feedback. Det är svårt att föreställa sig en bättre start på ett yrkesliv (förhoppningsvis) som skönlitterär översättare.

³ Laníková, Lucie. *Zora Neale Hurston: Their Eyes Were Watching God. Translation and Analysis*. Brno, 2009. Sidnell, Jack. ”African American Vernacular English (Ebonics)”. *Language Varieties Website*, University of Hawaii, 2012-06-12.

2. Ingen kan översätta som jag

När jag började med översättning var det från franska språket. Det var inte så mycket för att förmedla innehållet till andra, som för att jag själv skulle förstå. Men jag upptäckte snart att det var väldigt givande att ”få till” en text som håller på svenska. För mig handlar översättandet fortfarande om detta: att förstå och formulera. Om jag inte förstår så kan jag inte formulera något. Jag måste ”bestämma mig” för vad orden betyder, skapa en bild av det som sägs och sker. Och det är viktigt (för mig) att allt hänger ihop och är logiskt. Men det är också lite farligt. Man får ju inte övertolka texten; om det är vagt i originalet så måste det vara vagt även i översättningen. Och om originalet är ologiskt så är det ju inte mycket att göra. Man får ju inte förbättra texten, även om man skulle vilja. Jag tänker ofta: ”Hur skulle jag säga?” eller ”skulle jag kunna uttrycka mig så här?”, särskilt när det gäller dialog. Jag försöker också att inte ta den lättaste vägen när det gäller ordval. Om det står ”[to] debate”, så kanske jag hellre väljer ”avhandla”, ”dryfta” eller ”diskutera” framför ”debattera”, om det passar in i stilen förstås. Det är lätt att man blir lurad av så kallade ”false friends”, ord som låter likadant på svenska som på engelska, men där betydelsen skiljer sig – lite grand, om man har tur, eller helt och hållet. Dessa har ofta sitt ursprung i latinet och franskan, men betyder lite olika saker på svenska och engelska, jfr t ex ”actual” (faktisk) och ”aktuell” (current). Att välja ett ord som skiljer sig ljudmässigt från det engelska (även om betydelsen är densamma) bidrar ofta till att texten känns mer ”svensk” och idiomatisk. Ibland kan det förstås finnas en poäng med att avsiktligt behålla ett ”engelskt” ord i en svensk översättning; det kan t ex göra texten mer ”modern”/talspråklig eller förankra den i en viss kontext.

Frånsett att det är ”omöjligt” att översätta *Their Eyes Were Watching God* – kan verkligen jag, en vit privilegierad person i dagens Sverige, förstå hur det var för en svart,

kvinnlig, tidvis utfattig skribent och forskare, i ett USA där Jim Crow-lagstiftningen⁴ fortfarande gällde i Florida och många andra delstater? Hade Zora, om hon levte idag, försäkrat mig: ”You can tell ’em what Ah say if you wants to. Dat’s just de same as me ’cause mah tongue is in mah friend’s mouf”⁵? Kanske finns det de som anser att jag som vit inte har rätt att ge mig på en svart författares verk. Men ingen annan har ju översatt Zora, och nu är det jag som gör det. Jag kan bara översätta Zora utifrån vem jag är, och så är det för alla översättare. Oavsett vilken text man översätter så är man ju inte författaren. Man är sig själv – och man måste använda sina egna kunskaper och erfarenheter och sin fantasi för att sätta sig in i och förstå verket. Det har blivit väldigt tydligt genom de övningar vi har gjort i språkgrupperna, att ingen översättning är den andra lik. Ingen kan översätta som jag. Och dessutom, när jag har översatt färdigt hela boken, eller rent av redan nu, är jag per automatik Sveriges främsta språkliga expert på *Their Eyes Were Watching God*.

Att översätta är att läsa. Hur är jag då som läsare? Jag hade en intensiv bokslukarperiod som pågick från ca sju till sjutton års ålder. Under dessa år läste jag – och läste om – samma böcker, ofta tio, tolv gånger; framför allt översatt engelsk och amerikansk litteratur – ”klassiker”. I vuxen ålder har också jag läst om många av dem på originalspråk. Jag har exempelvis läst *Sagan om ringen* minst tio gånger i den gamla svenska översättningen⁶, ett par gånger på engelska, och en gång i Eriks nyöversättning⁷. Som barn läste jag mycket ”äventyrsromaner” (däribland *Huckleberry Finn*⁸), allehanda ”flickböcker” av varierande kvalitet och en stor del av den svenska och utländska skönlitteratur som stod till buds i mitt föräldrahem samt på det kommunala biblioteket. Mitt läsande var mycket okritiskt.

⁴ USA:s ”raslagar”, år 1876-1965. Wikipedia: http://sv.wikipedia.org/wiki/Jim_Crow-lagar

⁵ Hurston 2006, 6.

⁶ Tolkien, J.R.R. *Trilogin om härskarringen*. (UK: George Allen & Unwin 1954-55) Stockholm: Awe/Gebbers, 1981. Översättning: Åke Ohlmarks.

⁷ Tolkien, J.R.R. *Ringarnas herre*. Stockholm: Norstedt, 2014. Översättning: Erik Andersson, verserna tolkade av Lotta Olsson.

⁸ Twain, Mark. *Huckleberry Finns äventyr*. (Stockholm: Björck & Börjesson, 1907) Stockholm: Tidens förlag, 1962. Översättning: Gustav Sandgren.

Det var sällan jag lade ifrån mig en bok, eller tyckte en bok var ”dålig”. Numera läser jag mindre skönlitteratur än jag skulle vilja, på grund av tidsbrist, och då gärna aktuella svenska författare, eller mer sällan engelsk och fransk skönlitteratur på originalspråk. På senare tid, efter att jag själv börjat översätta och mina barn har kommit i den åldern att jag har kunnat läsa högt ur min barndoms favoriter, har jag förstått att jag är ”präglad” av en översättarsvenska som ofta låg alldeles för nära engelskan. Det är ett bekymmer eftersom det kan svårt att ”höra” vad som låter rätt och naturligt på svenska när man har vant sig vid ”svengelska” formuleringar som t ex ”den framrusande bilen” (the speeding car). Kanske är det för att jag blivit så medveten om detta som jag trots allt inte upplever att det ställer till alltför stora problem i mitt eget översättningsarbete. Det är faktiskt ett större problem för mig som läsare: Att läsa översättningar har blivit något av ett dilemma sedan jag själv började översätta. Om inte översättningen är helt ”friktionsfri” (d v s att man inte ”hör” originalspråket i översättningen) eller om man upptäcker någon liten faktamiss så är det väldigt svårt att bara läsa vidare utan att börja reflektera över översättningens kvalitet. Jag valde faktiskt mitt arbetsprov till magisterprogrammet – *Mullvaden* av John Le Carré⁹ – av denna anledning. När jag kom till meningen ”Han [Bill Haydon] var som vanligt lite flugigt klädd”¹⁰ så var jag tvungen att lägga ifrån mig boken och läsa den på originalspråk i stället. Översättningen gjorde sig konstant påmind på ett sätt som jag inte uppskattade, och det var flera saker jag undrade över och inte riktigt förstod när jag läste den på svenska. (Men jag har lärt mig att ”flugig” är ett ord man faktiskt använde på sjuttioalet! Enligt SAOL: ”<vard.> tokig, vurmig”. Vurmig finns inte i Norstedts svenska, men enligt Wiktionary betyder det ”som har vurm för något, till exempel att samla vissa föremål; grubblande, lindrigt galen”.)

⁹ Le Carré, John. *Tinker, tailor, soldier, spy*. (London: Hodder and Stoughton, 1974) New York: Penguin, 2011.

¹⁰ Le Carré, John. *Mullvaden*. (Stockholm: AWE/Geber, 1975) Stockholm: Bonnier pocket, 2011, 87.
Översättning: Nils A. Bengtsson.

3. Och de vände sina blickar mot Gud

December.

Innan magisterprogrammet hade inletts befann jag mig i Florida, hos mina föräldrar som bor där halva året. Jag passade på att fråga min mamma om hon kunde tipsa mig om någon bok som jag kunde arbeta med under kursen. Hon tog fram *Their Eyes Were Watching God* ur bokhyllan och sa att hon tyckte att den, och framför allt författaren, var så fascinerande. Jag hade aldrig hört talas om Zora Neale Hurston, men blev genast intresserad när jag såg att hon jämfördes med Faulkner, Scott Fitzgerald och Hemingway på baksidestexten. Vad var nu det här jag helt hade missat? ”One of the most important works of the twentieth century literature [...] A true literary wonder [...] perhaps the most widely read and highly regarded novel in the entire canon of African American literature”¹¹! Och Alice Walker (*Purpurfärgen!*) har tydligen sagt att: ”There is no book more important to me than this one.” Vad konstigt att jag aldrig ens hade hört namnet Zora Neale Hurston förut. Och att den inte finns översatt till svenska, det borde ju finnas ett stort intresse för detta. I en genomgång av ”Den stora amerikanska romanen” i tidskriften *Vi Läser*¹² nämner Mats Gellerfelt förstås både Faulkner, Scott Fitzgerald och Hemingway, men inte Zora, trots att hon förmodligen haft en självklar plats i en amerikansk artikel om samma ämne¹³. I allmänhet har svenskar bra koll på amerikansk litteratur, men Zora verkar vara helt okänd här hemma.

Jag började bläddra i boken och blicken fastnade direkt på ”dialogerna/det som sägs”. Det var skrivet liksom fonetiskt. ”De way you talkin’ you’d think de folks in dis town

¹¹ Hurston 2006.

¹² Gellerfelt, Mats. ”Great! Fåfång jakt på den perfekta romanen”, *Vi Läser*, 4, 2014: 72-76.

¹³ ”It wasn’t enough, apparently, for Zora Neale Hurston to write a great American novel [...]” Hale, Mike. ”Television review; Novelist, scholar, Tweaker of Autobiographical Facts”. *The New York Times* hemsida, 2008-04-09.
College of Charleston’s blog *The Great American Novel: 1900-1965*.

didn't do nothin' in de bed 'cept praise de Lawd."¹⁴ [...] "If Ah kin haul de wood heah and chop it fuh yuh, look lak you oghta be able tuh tote it inside."¹⁵ Jag var tvungen att mumla för mig själv när jag läste, för att över huvud taget förstå vad det stod. Det här var ju spännande! "Men gud vad svårt det måste vara att översätta", var min andra tanke. Anledningen till att boken inte finns utgiven på svenska är så klart att den är omöjlig att översätta. Fast är det någon gång man skulle kunna lyckas med det omöjliga så är det väl när man har hjälp av två av Sveriges bästa översättare och en hel grupp begåvade människor att diskutera med.

Boken handlar om Janie, en ung svart kvinna från Florida. Berättelsen börjar med att Janie kommer tillbaka till staden Eatonville (Zora Neale Hurstons egen hemstad) efter att ha lämnat den med en yngre man, Teacake, sedan hon blivit änka. Hon berättar därefter sitt livs historia för sin vän Pheoby. Hennes mormor var slav och födde sydstatsgeneralen Robert E. Lees barn innan hon blev frigiven. Modern blev gravid med Janie när hon blev våldtagen av skolläraren. Janie växer upp med mormodern och tvingas gifta sig med den mycket äldre Logan Killicks, som hon lämnar för den dynamiske Joe Starks. Starks tar med henne till Eatonville där han blir borgmästare och stadens starke man. Men Janie är olycklig och känner sig instängd och oförstådd. Efter Joe Starks död förälskar hon sig i den unge och fattige Teacake som låter henne vara sig själv, vara "fri". De lämnar Eatonville och reser ner till Everglades, Floridas träskmarker, för att arbeta med att plocka bönor. Men Teacake är opålitlig och svartsjuk och slår Janie. Det slutar med att Janie dödar Teacake i självförsvar, trots att hon älskar honom. Hon återvänder därefter ensam till Eatonville och blir föremål för stadsbornas elaka skvaller.

Man kan säga att det är en sorts utvecklingsroman; Janie är vilsen och hittar sig själv med hjälp av tre olika män. I de många kommentarer som finns till *Their Eyes* påpekas

¹⁴ Hurston 2006, 3.

¹⁵ Hurston 2006, 26.

ofta att Janie också hittar sin egen röst,¹⁶ och slutligen kan berätta sin egen historia och på detta sätt ta makten över sig själv. Detta kan tolkas som en metafor för Amerikas svarta befolkning som under denna period håller på att ta makten över sin historia, bl a genom framväxten av en afro-amerikansk litteratur och intellektuella och konstnärliga rörelser som the Harlem Renaissance där Zora ingick¹⁷.

Their Eyes anses av många även vara en föregångare inom feministlitteraturen:

Because Hurston placed Janie on the road to self-realization and independence, *Their Eyes Were Watching God* has been hailed as a feminist novel. Whether Hurston saw it that way or not, she certainly used it to convey her view that women were the equals of men in every way – and that their inner lives were infinitely rich and worthy of exploration.¹⁸

Their Eyes är sålunda ett banbrytande verk både i den amerikanska och feministiska litteraturhistorien. Bara det är ju en anledning att ge ut den på svenska, om det nu inte skulle räcka med att det är en bra bok och en ”minor classic”¹⁹.

Zora Neale Hurston var antropolog, och studerade bl a för Franz Boas (”den amerikanska antropologins fader”²⁰) vid Barnard College i New York (hon var skolans enda svarta student²¹). Hon reste runt i Florida och samlade in folklöre, och skrev flera böcker om detta, bl a *Mules and Men*. Hon använder även en del folkloristiska inslag i *Their Eyes*.²² Boken har också självbiografiska drag. Enligt henne själv skrevs den på sju veckor på Haiti, där hon var och studerade den lokala religionen, efter att hon brutit upp med Teacakes förlaga

¹⁶ Text Henry Louis Gates, Jr., ”Afterword. Zora Neale Hurston: ’A Negro Way of Saying’”, i Hurston 2006.

¹⁷ Lundahl, Mikela. ”Nödvändigheten att tala om hudfärg”, *Karavan*, 4:2013, 64-66.

¹⁸ Valerie Boyd, ”A Protofeminist Postcard from Haiti”, i Hurston 2006.

¹⁹ Text Robert Hemenway, ”Zora Hurston and the Eatonville Anthropology”, 1972; citerad i Walker 1979.

²⁰ Wikipedia: http://sv.wikipedia.org/wiki/Franz_Boas

²¹ Association for Feminist Anthropology: http://www.aaanet.org/sections/afa/?page_id=189

²² National Endowment for the Humanities: <http://edsitement.neh.gov/lesson-plan/folklore-zora-neale-hurston-their-eyes-were-watching-god>

(Percival McGuire Punter)²³. Zora växte upp i Eatonville i Florida, den första (och en av få) ”helsvarta” städerna i USA, där alla ämbeten, såsom borgmästare, polismästare etc, innehades av svarta. Hennes egen far John Hurston var Eatonvilles borgmästare under tre mandatperioder.²⁴

4. De ä svårt å veta va en sa begynna

Februari.

På första träffen diskuterade vi hur jag skulle angripa texten, eftersom jag tycker att det verkar så fruktansvärt svårt, särskilt det inledande stycket. Niclas sa att det ofta funkar bra att vänta med första kapitlet ett tag, tills man har hittat sin/författarens ”röst”. Så jag började översätta kapitel två. Det var jätteskönt att få vänta med den första meningen, ”Ships at a distance ...” Istället kastade jag mig in i det andra kapitlet²⁵:

”Ah know exactly what Ah got to tell yuh, but it’s hard to know where to start at.

”Ah ain’t never seen mah papa. And Ah didn’t know ’im if Ah did. Mah mama neither. She was gone from round dere long before Ah wuz big enough tuh know. Mah grandma raised me. Mah grandma and de white folks she worked wid. She had a house out in de back-yard and dat’s where Ah wuz born. They was quality white folks up dere in West Florida. Named Washburn. She had four gran’chillun on de place and all of us played together and dat’s how come Ah never called mah Grandma nothin’ but Nanny, ’cause dat’s what everybody on de place called her. Nanny used to ketch us in our devilment and lick every youngun on de place and Mis’ Washburn did de same. Ah

²³ Boyd i Hurston 2006.

²⁴ CliffsNotes: <http://www.cliffsnotes.com/literature/t/their-eyes-were-watching-god/about-their-eyes-were-watching-god>

²⁵ Hurston 2006, 8.

reckon dey never hit us ah lick amiss 'cause dem three boys and us two girls wuz pretty
aggravatin', Ah speck.

Jag ville gärna ha förslag på hur jag skulle göra med dialogen/talspråket. Det verkade som om de flesta i gruppen var eniga om att jag borde göra en "utslätad version" på "standardsvenska" och bara använda mig av ganska subtila talspråksmarkörer som "mej", "sej", "dom" etc. I exemplet här nedan har jag också använt "han" istället för "honom", "fatta" istället för "förstå" osv. Jag har dessutom "krånglat till" ordföljden en aning. Det känns viktigt att det blir en tydlig skillnad mellan den berättande texten och det direkta talet. I mitt första försök nedan känns det dock som om mina talspråksmarkörer inte påverkar upplevelsen av texten särskilt mycket, den känns inte "konstig". Jag hade lika gärna kunnat skriva "honom", "förstå", "varandra" osv.

Jag vet bestämt vad jag vill berätta för **dej**, men jag vet just inte var jag ska börja.

Jag fick aldrig se min pappa. Och hade jag sett **han** hade jag aldrig känt igen **han**. Inte mamma heller. Hon försvann därifrån långt innan jag var stor nog att **fatta**. Min mormor födde upp **mej**. Mormor och **dom** vita hon jobbade för. Hennes hus låg längst bort i deras trädgård och det var där jag föddes. Det var bra vita där uppe i västra Florida. Washburn hette **dom**. Hon hade fyra barnbarn där på gården och alla vi barn lekte med **varann** och därför kallade jag aldrig mormor för **nåt** annat än Nanny, för det var vad alla andra kallade henne. Nanny brukade komma på oss när vi gjorde djävulskap och klå **opp varenda** en av oss och missis Washburn gjorde likadant. Jag skulle tro att **dom** aldrig sparade på riset, för **dom** tre pojkarna och vi två flickor var lika odrägliga, skulle jag tro.

Jag gjorde också en "dialektal" version, mest för att visa att det *inte* fungerar på svenska:

Ja vet alldes va ja vill berätta förej, men ja vet just inte vatt ja ska börja.

Ja fick aldri se min papa. Å hade ja sett han hade ja aldri kjent igen han. Inte mama heller. Hon försvann därifrån långt innan ja va stor nog å fatta. Min mormor fødde opp me. Mormor å dom vita hon jobba för. Hennes hus låg längst bort i derases trädgård å de va där ja vatt född. De va bra vita dæroppe i västra Florida. Washburn hette dom. Hon hade fyra barnbarn där på gårn å alla vi ungar lekte me varann å de va därför jag aldri kalla mormor för nåt annat än Nanny, för de va de alla andra kallana. Nanny bruka fånga oss när vi gjorde jævulskap å klå upp varenda en av oss å missis Washburn gjorde likadant. Ja skulle tro att dom inte spara på riset, för dom tre pojkarna å vi tre flicker va lika odræglia skulle ja tro.

Men på träffen visade det sig att de flesta faktisk tyckte att min ”normala” version blev *för* utslätad, och att dialekten på svenska fungerade riktigt bra, om man tonade ner den en aning så att det inte blev buskis. Erik hade gjort en västgötsk version för att visa hur jag kan tänka:

Ja vet fuller väl va ja sa berättå för dek, men de ä svårt å veta va en sa begynna.

Far har ja allri sett. Å om jag såg'n sulle ja ente veta att de va han. Ente mor heller. Ho va puts väck inna ja va stor nog å begripa't. Det var mormor sôm togt hann om mek. Mormor å di vite sôm ho va stædslad mä. Ho hade ett skjul ut på kålgårn å de va där ja va född. Det var reckordelit vitt fôlk där uppe i västra Falbôgda. Hette Waskebäck. Ho hade fyra barnbarn hemma å vi lekte ihop tesammens å de va så de kôm sek att ja allri sa nôt aent än Krestin te mormor, för de va så alle di annre kalla'na. Krestin togt oss i nackskinne och basa oss när vi gjort nåt illtyg och fru Waskebäck gjorde sammalunna. Nä, riset sparde di næppeligen på, för vi tre pôjka å två tösar va la vildare än tama, kantänka.

Efter gruppsamtalet kände jag också att man förlorar en dimension av texten när den blir alltför lättläst. Det finns en poäng med att man får kämpa lite för att ta sig igenom den. Därför

bestämde jag mig för att försöka översätta dialekten trots allt. Jag tycker att man förlorar för mycket av originalets stil när man slätar ut talspråket helt, till ”normalsvenska”, även med talspråksmarkörer. Så min plan blev att försöka skapa en ”egen dialekt” – ett ”talspråk” – och köra på med den ganska konsekvent. Så här blev den till slut:

Ja vet bestämt va ja vill berätta för dej, ja vet bara inte riktigt var ja ska börja.

Min papa fick ja aldri se. Å hade ja sett han hade ja aldri kjent igen han. Inte min mama heller. Hon försvann därifrån långt innan ja va stor nog å fatta. Mormor va den som tog hand om mej. Mormor å dom vita hon jobba för. Längst bort bakom dom vitas hus låg min mormors stuga å de va där ja föddes. De va bra vita där oppe i västra Florida. Washburn hette dom. Hon hade fyra barnbarn där på gårn å alla vi ungar lekte me varann å de va därför ja aldri kalla mormor för nåt annat än Nanny, för de sa alla dom andra. Nanny bruka komma på oss når vi gjort nåt jævelskap å klå opp oss varenda en, å missis Washburn gjorde likadant. Men dom gav oss aldri stryk i onödan, för dom tre pojkarna å vi två flickor va lika ohængda, skulle ja tro.

Vi diskuterade en del i gruppen hur jag skulle göra med ”papa” och ”mama”. ”Far” och ”mor” kändes lite för högtidligt; ”pappa” och ”mamma” för modernt, för ”svenskt”. Till slut kom vi fram till att jag helt enkelt kunde låta det stå kvar som det stod, ”papa” och ”mama”.

Förhoppningsvis kan det hjälpa till att ”förankra” texten i Florida för hundra år sedan.

I början var det lättare att skriva ”normal” svenska först och sedan krångla till den, men efter några sidor kunde jag skriva på dialekt direkt – hade jag hittat Zoras röst?

När jag läste ett utdrag på uppläsningen med (de litterära) gestalterna på Valand så funkade det väldigt bra att läsa texten högt. Faktum är att dialekten inte alls är lika märkbar vid högläsning, för då talar man ju ändå ”talspråk”. Det som återstår vid högläsning är en del ganska subtila fel och ”krångligheter” på grammatik- och ordnivå, samt en lite ”gammaldags”

ton som förstärks av de bibliska inslagen. När man läser det engelska originalet högt är dialekten lite tydligare, men det är inte svårt att förstå texten eller ansträngande på samma sätt som när man läser den tyst. Boken kanske är menad för högläsning? Jag har en känsla av att det var något man ägnade sig mycket mer åt i början av nittonhundratalet än idag.

5. Att uppfinna ett språk

Jag har läst en tjeckisk masteruppsats (på engelska) om att översätta *Their Eyes Were Watching God* till tjeckiska.²⁶ Författaren Lucie Laníková ger exempel på tjeckiska översättningar av African American Vernacular English (AAVE). I vissa av Laníkovás exempel, liksom i *Their Eyes*, talar även de vita karaktärerna dialekt, och jag har svårt att se (höra) någon större skillnad på AAVE och ”Southern dialect”, förutom att dialekten ibland är mer uttalad när det är svarta karaktärer som talar. Det finns inte någon enhetlig definition av AAVE²⁷, men det kan innebära bl a en skillnad i uttal (”mah” istället för ”my”), att vissa ljud försvinner (”sumf’n” istället för ”something”), dubbelnegation (”ain’t never” istället för ”have never”), felaktig grammatik (”who is you” istället för ”who are you”) mm. Här är några av Laníkovás exempel med de svenska översättningarna²⁸:

1) (Haley – vit slavhandlare) ”Now, I tell ye what, Tom, ... I mean to start fa’r with ye, as I gen’ally do with my niggers ... I an’t never hard on my niggers...”²⁹

”Nu ska jag säga dej en sak, [...] Jag tänker vara renhårig mot dej som jag brukar vara mot niggerer [...] Jag är aldrig hård mot mina niggerer [...]”³⁰

²⁶ Laníková, 2009.

²⁷ Sidnell, 2012. Literary Devices Editors: <http://literarydevices.net/dialect>

²⁸ Jag har tagit de engelska exemplen ur Laníkovás magisteruppsats, därav de tjeckiska (?) utgåvorna av vissa engelskspråkiga böcker i litteraturförteckningen.

²⁹ Stowe, Harriet. *Uncle Tom’s Cabin*. (Boston: John P. Jewett, 1852) New York: Harper and Low, 1965, 104-105.

2) (Huck Finn – vit pojke) “Well, likely it was minutes and minutes that there warn’t sound, and we all there so close together. There was a place on my ankle that got to itching, but I dasn’t scratch it; and then my ear begun to itch...” (“The Adventures” 5).

”Ja, och där låg vi och det gick både en och två minuter och inget ljud hördes, fast vi var så tätt tillsammans. På ett ställe på mitt smalben började det klia, men jag rev inte på det, och sen började mitt ena öra att klia [...]”³¹

3) (Jim – svart slav) “Say, who is you? Whar is you? Dog my cats ef I didn’ hear sumf’n. Well, I know what I’s gwyne to do. I’s gwyne to set down here and listen tell I hears it ag’in.” (“The Adventures” 5)

”Vem är det? Var ä’ ni? Visst va’ de nånting jag hörde? Då så – nog vet jag vad jag ska göra. Jag sätter mig ner och lyssnar, tills jag får höra det en gång till.”³²

4) (Ben Rogers – vit pojke) “Here’s Huck Finn, he ain’t got no family; what you going to do ‘bout him?” (“The Adventures” 8)

”Nå Huck då – han har ju ingen familj – vad ska vi göra åt det?”³³

5) (Tom Sawyer – vit pojke) “Well, hain’t he got a father?” (“The Adventures” 8)

”Åh, han har en far, eller hur?”³⁴

6) (Paul D – svart f d slav) “How you been, girl, besides barefoot?” (Morrison 6)

”Hur har du det, tös, förutom att du är barfota?”³⁵

³⁰ Stowe, Harriet. *Onkel Toms stuga*. (Stockholm: Philipp J. Meyer 1853) Stockholm: Bonniers Juniorförlag AB, 1982, 76. Översättning: Nils Holmberg.

³¹ Twain 1964, 12. Översättning: Gustav Sandgren.

³² Twain 1964, 12.

³³ Twain 1964, 16.

³⁴ Twain 1964, 16.

7) (Sethe – svart f d slav) “You looking good.” (Morrison 7)

”Du ser ut att må bra.”³⁶

8) (Paul D – svart f d slav) “Devil’s confusion. He lets me look good long as I feel bad.”

(Morrison 7)

”Fans bländverk. Han låter mig se bra ut så länge jag är dålig.”³⁷

9) ”You better not never tell nobody but God. It’d kill your mammy.”³⁸

“Du må hellere lade være med at sige det til andre end Gud. Det ville slå din mor ihjel.”

De svenska översättningarna i exemplen verkar över lag rätt så utslätade, oavsett i vilket årtionde de är skrivna. Man märker inte av någon dialekt och knappt några talspråksmarkörer. Till och med när slaven Jim talar svenska i exempel 3) ovan, så säger han ”mig” (istället för ”mej). Bara ett par bokstäver har fallit bort; i ”ä” och ”va”, och han säger ”nånting” istället för ”någonting”. Den svenska versionen av Jims tal är lätt att förstå och flyter på bra. Den engelska däremot måste åtminstone jag läsa flera gånger, helst med hög röst, innan den är helt kristallklar. Där finns det svårigheter både när det gäller ord, stavning och grammatik. Huck Finns tal (exempel 2) är möjligen lite mer en ”svada”, med kommatecken istället för punkter, än vad man normalt förväntar sig på svenska (i skrift). Men de övriga exemplen är skrivna på ”standardsvenska”.

Laníková har även med *Purpurfärgen* av Alice Walker bland sina exempel. Jag tycker inte riktigt att den fungerar som jämförelse, eftersom det är en brevroman. Men när jag

³⁵ Toni Morrison, *Älskade*. (Höganäs: Bra böcker, 1988) Stockholm: Bonnierpocket 2014, 23. Översättning: Kerstin Hallén.

³⁶ Morrison 2014, 24.

³⁷ Morrison 2014, 24.

³⁸ Walker, Alice. *The Color Purple*. (New York: Washington Square press, 1983) London: Phoenix paperback, 2004, 3. Jag har inte tillgång till någon svensk översättning där jag bor i Nantes (Frankrike). Exemplet och den danska översättningen är hämtade från en konversation på Translator’s Café (som jag hittat via Laníková), Post #97298 <http://www.translatorscafe.com/cafe/MegaBBS/forumthread7151msg97298.htm#97298>

läste den på svenska irriterade jag mig mycket på språket, åtminstone i början, till skillnad från den danska läsaren som fick en mer ”utslätad” version.³⁹ Att läsa den på engelska känns dock helt naturligt, trots felstavningar och grammatiskt inkorrekta meningar. Är engelskan mer förlåtande, eller är det bara så att det inte går att översätta det inkorrekta (dialektala, karaktäristiska) *på samma ställen*? Måste man kanske uppfinna ett nytt språk, fokusera mer på svenskan än på engelskan? Jag tycker ändå översättaren förtjänar beröm för att hon inte har försökt ”släta ut” svenskan.⁴⁰ I *Purpurfärgen* är ”felaktigheterna” en del av berättelsen eftersom det handlar om en kvinna, Celie, som mödosamt lär sig skriva på egen hand (jfr ”hittar sin röst”!), och hennes brev ställs mot de brev som hennes bildade syster skriver.

Laníková redogör också för översättningar av *Their Eyes Were Watching God* till andra språk, bl a danska. Där citerar hon Scott Horne: ”Horne suggests using ’proper Danish with a hint of informality so as to provide a subtle contrast with any dialogue in standard Danish’⁴¹. The reason for such a choice is, that no dialect that would be a counterpart to African American Vernacular English exists in Danish. According to Horne, providing a low-prestige rural Danish dialect is not sufficient or satisfactory.”

Detta gäller även svenskan. Man vill ju inte att karaktärerna ska låta som *Utvandrarna*.⁴² Det är lätt att man hamnar helt fel ”geografiskt” (jfr Eriks *Ö.a.*: ”Som en lek översatte jag en gång ett kapitel ur dialektromanen *Trainspotting* av Irvine Welsh till västgötska. Det gick över all förväntan. Hele schlätta mella Måggra å Fallköping ble fuller av heroinister.”⁴³).

³⁹ ”I cannot know the reasons that made the Danish translator decide to translate the dialect in Alice Walker's *The Colour Purple* into standard Danish. Maybe it was the right decision. I honestly don't know, for when I read the Danish version, I 'hear' Celie's voice in African-American English and the *Rigsdansk* incongruity simply disappears.” Signature: *Nanna*, ”RE: ”Improving” the quality of the source text”. Post #97402, Translator's Café: <http://www.translatorscafe.com/cafe/MegaBBS/forumthread7151msg97402.htm#97402>

⁴⁰ Walker, Alice. *Purpurfärgen*. Stockholm: Trevi, 1984. Översättning: Kerstin Hallén.

⁴¹ Horne, Scott. ”Re: ’Improving the Quality of the Source Text’”. Post #107375, Translator's Café: <http://www.translatorscafe.com/cafe/MegaBBS/thread-view.asp?threadid=7151&messageid=107375#107375>

⁴² Moberg, Vilhelm. *Utvandrarna: roman*. Stockholm: Bonnier, 1949.

⁴³ Andersson, Erik. *Översättarens anmärkningar: Dagbok från arbetet med Ringarnas herre*. Stockholm: Norstedts, 2007.

Översättaren Dorothée Sporrong har skrivit en liten brasklapp i början av romanen *Niceville*⁴⁴:

Kommentar om översättningen

I den amerikanska originalboken, *The Help*, är Aibileens och Minnys avsnitt skrivna på den typ av lokal dialekt som talades av svarta i 1960-talets Södern. Denna dialekt är full av grammatiska ”fel” och speciella uttryck. I den svenska utgåvan har översättaren valt ett mycket enkelt, talspråksliknande språk i dessa partier. Det är alltså inget misstag utan ett medvetet val att det förekommer felaktig grammatik och felstavade ord.

Sporrongs kommentar visar tydligt översättarens dilemma: Man vill vara ”sann” mot originalet, men man vill inte att textens ”konstigheter” eller felaktigheter ska skyllas på översättningen. Men i just detta fall blir faktiskt lite underligt, för man märker knappt att de svarta karaktärerna talar annorlunda från de vita när man läser boken. Jag minns i alla fall inga felstavade ord från min läsning. Här hade jag uppskattat om översättaren hade tagit ut svängarna lite mer, särskilt efter denna inledande ”varning”! Jag har inte läst *The Help* på engelska, så jag vet inte hur Aibileens och Minnys dialekt framstår där, men den talade dialekten i *Their Eyes* är lång ifrån ”enkel”.

Om man ser på Laníkovás exempel så verkar det som om ”praxis” för översättning av AAVE till svenska är att man tonar ner den och skriver ”normal” svenska, i undantagsfall med sparsamma talspråksmarkörer. Jag har förståelse för denna strategi, eftersom det *är* störande med dialekt på svenska. Å andra sidan finns det ju många svenska författare som skriver på dialekt och får det att fungera. Man vänjer sig.⁴⁵

⁴⁴ Stockett, Kathryn. *Niceville*. Stockholm: Forum, 2010. Översättning: Dorothée Sporrong.

⁴⁵ Eller gör man det? ”[Claes] Hylinger säger att han en gång läste en dikt av Birger Norman skriven på ångermanländska och fann den totalt obegriplig. Torgny Lindgren och Sara Lidman skriver på dialekt. Både Hylinger och jag tycker att deras texter är en smula svårförståeliga. När jag läste Väinö Linnas Okänd soldat där han blandar olika finlandssvenska dialekter blev jag störd.” *Claesson, Stig. Vad man ser och hedrar*. E-bok. Albert Bonniers förlag, 2013-12-11.

Jag fick lite lästips av Erik och Niclas, för svensk litteratur på dialekt: Thorsten Jonsson, Martin Koch, Sara Lidman, Torgny Lindgren, Peter Törnqvist. Svante (maken) föreslår att jag ska kolla hur Fritiof Nilsson Piraten skildrar den förment bildade vaktmästaren på restaurang Gambrinus i *Tre terminer*. Jag läser och läser, men det lutar ändå mer och mer åt att jag måste ”uppfinna” en dialekt, eller snarare ett sätt att återge talspråket som inte härmar en befintlig svensk dialekt. Niclas tyckte att jag skulle skriva en tabell över hur jag gör med dialogen. Han sa också att det är okej att vara inkonsekvent (bara man vet om det själv)! Här är ett utdrag min lista, med lite olika varianter som jag provat i olika omgångar. Den slutgiltiga i fetstil:

Med – mä, **me**

Det – dä, **de**

Och – å

Att – å (ibland)

Vad – va (oftast)

Var – vart, va (ibland)

Upp – opp

Är – ä, **e**

Byxor – byxer

Fyrtio – förti

Någon – nån

Till – te (ibland)

Aldrig – aldri, allri

Honom – han (ibland)

Som jag – som mej (ibland)

Jag – ja

Sedan – sen

Närmare – närmre

Förstå – fatta

Barnen – barna

Jag var först orolig att det skulle bli ”stockholmska” av det om jag skrev ”e” istället för ”är” – att man skulle börja tänka på ”reker” (räkor) och ”revar” (rävar). Därför experimenterade jag med att skriva ”ä” för ”är”, ”mä” för ”med” etc, men det fungerade inte, det blev för värmländskt. Nu tycker jag att ”e”, ”me”, etc funkar bra.

Hur har den franska översättaren gjort med dialogerna?

Françoise Brodsky, som översatt *Une femme noire*, som *Their Eyes* heter på franska, har skrivit en ”notes sur la traduction”. Där beskriver hon hur hon velat undvika att hamna i pidgin-franska (”petit nègre”!) eller parisisk slang, men ändå betona skillnaden mellan berättandet i tredje person (”anglais classique”) och de fonetiska dialogerna (”black English”), som ”leker med ordflöde och metaforer, blandar slang med förment lärda ord, och härmar den elisabetanska bibelengelskan” (Brodsky syftar förmodligen på King James Bible, den översättning som utgavs 1611 och som fortfarande är en av de mest sålda bibelöversättningarna⁴⁶). Det har hon gjort genom att 1) ta bort nästan alla – på standardfranska mycket frekventa – accenttecken, 2) konsekvent frånga standardgrammatiken, genom att ta bort konjunktiv, genitiv och ”ne” (hälften av standardfranskans dubbelnegation ”ne ... pas”), eller dubblera vissa element, 3) infoga påhittade, deformerade eller felaktigt använda ”svåra” ord.

I svenskan fungerar inte 1) av förklarliga skäl. Mitt försök att göra tvärtom – ta bort bokstäver och infoga apostrof istället, ex ”ge’na” för ”ge henne” – röstades ned av

⁴⁶ http://sv.wikipedia.org/wiki/King_James_Bible Hämtad: 2015-01-17.

gruppen, det blev för bondskt. Däremot har jag tagit bort bokstäver utan att sätta ut apostrof, ex ”aldri” istället för ”aldrig”, ”förtrolit” istället för ”förtroligt”, eller ”barna” istället för ”barnen”. 2) – förändra grammatiska element – har jag gjort genom att ganska konsekvent ta bort ändelserna på regelbundna verb i imperfekt, ex ”tala” istället för ”talade”, eller med alternativa verbböjningar, ex ”dratt” istället för ”dragit”. 3) finns ju redan i originaltexten. Dessa ord är ofta svåröversatta, ex ”co-talk” (”kon[-]versation”), ”protolapsis uh the cutinary linin” (”gastrologiska obehagskänslor i magkatarakten”), ”yo’ royal diasticutis” (”din förnämna ändalykt”). Ibland har jag försökt kompensera detta på andra ställen genom att hitta på egna ord och använda vissa uttryck felaktigt. Det kan dock bli vanskligt. Återigen – man vill ju inte att läsaren ska tro att det är översättaren – jag! – som har missförstått ordens betydelse. På ett ställe använde jag till exempel ”se framtiden an” i (den medvetet felaktiga) betydelsen ”se vad som händer i framtiden” ungefär, men då tolkade gruppen det som att det var jag som inte kände till det korrekta uttrycket (Norstedts: ”se tiden an – vänta medan ngt utvecklar sig”) – förmodligen för att de två betydelseerna ligger alltför nära varandra, det är nog bättre att göra ”mer fel” om det ska fungera.

6. Skepp i fjärran

April.

Nej, nu måste jag ta itu med första kapitlet. Det hade nog varit skönt att vänta ännu lite längre, men det gör mig stressad att inte ha början klar (tänk om jag inte hinner färdigt innan kursen slut!), så det är lika bra att sätta igång. Bokens inledningsmeningar lyder:

Ships at a distance have every man's wish on board. For some they come in with the tide.

For others they sail forever on the horizon, never out of sight, never landing until the

Watcher turns his eyes away in resignation, his dreams mocked to death by Time. That is the life of men.

Now, women forget all those things they don't want to remember, and remember everything they don't want to forget. The dream is the truth. Then they act and do things accordingly.

So the beginning of this was a woman [...]

Niclas berättar att han gjort en quiz i *New York Review of Books* där "Ships at a distance ..." var med bland andra berömda förstameningar. Gulp. Här gäller det att inte göra bort sig. Det är uppenbart att Zora har vägt varje ord på guldväg i detta stycke, så det måste förstås jag också göra. Men det är så mycket att ta hänsyn till ...

Först och främst det eviga problemet med "man" på engelska, som kan betyda både "man" och "människa" (för övrigt finns samma problem i franskan, med "l'homme"). Man vill ju gärna att det ska betyda "människa" i första meningen (och i första styckets sista mening: "That is the life of men"). Men sedan ställs det ju mot "women" i andra stycket. Då blir man nästan tvungen att använda "männen" här.

Jag har också problem med "ships", som ju står i obestämd form. Jag vill oerhört gärna skriva det i bestämd form, tror att det har med rytmen att göra, eftersom "at a distance" måste bli "i fjärran", så då fattas det en stavelse om man väljer bara "skepp". "Skeppen i fjärran", det låter snyggt tycker jag. "Fartyg i fjärran" blir lite för mycket, med alliteration och allt. "Båtar"? För vardagligt. "Skutor"? För specifikt. "På håll" kanske, eller "på avstånd", "långt borta", "avlägsna fartyg". Nej, det går inte. "Every man's wish", då. "Alla människors önskningar" är ju vad det betyder (vid första anblicken i alla fall). Är det samma sak som "människors alla önskningar"? Är "önskan" och "önskning" samma sak? SAOL: "önskan – i pl. används önskningar". Aha. Norstedts: (*wish*) "önskan, önskemål, längtan, lust, vilja". "Människors längtan" kanske? Men "every", hur blir det med "längtan"?

”Varje människas längtan”? Och ”have [...] on board”. ”Har [...] ombord”, ”bär [...] i lasten”, eller bara ”för med sig”?

Ja jisses! som Joe Starks skulle säga. Hur ska detta sluta? Niclas tyckte att jag måste ”dekonstruera” meningarna och sedan ”bygga upp dem på nytt”. Jag börjar bygga om och lägga pussel.

”Fartyg på avstånd har varje mans önskningar ombord.”

eller

”Skeppen i fjärran bär alla mänskors önskningar i lasten.”

eller

”Skeppen i fjärran för med sig människornas längtan.”

eller

”Skepp som går i fjärran bär med sig allas önskningar.”

Eller alla tänkbara variationer av dessa! ”Skepp på avstånd är fullastade av människors längtan” eller kanske ”I fjärran, skepp, tungt lastade med människors längtan”? Nej, nu börjar det spåra ur lite ... Det står ju ingenting om att de är ”tungt lastade” – längtan/önskningar väger nog lätt. Och hur viktigt är det att skeppen kommer först i meningen?

Den engelska meningen är ju ändå rätt rak och tydlig: ”Ships at a distans have every man’s wish on board.” Och det är liksom schvung i den. Jag provar att fokusera på antal stavelser: ”Skeppen i fjärran har varje mans lust ombord.” Nä, det blev ju knäppt! Håg? Fröjd? Stön! Jag fortsätter så länge så kanske det ger sig (*håller tummarna*).

Eller vänta! Hur har den franska översättaren gjort?

Les navires au loin ont à leur bord tous les désirs de l’homme. Certains rentrent avec la marée. D’autres continuent de voguer sur l’horizon, sans jamais s’éloigner, sans jamais

accoster, jusqu'à ce que le Veilleur détourne les yeux, résigné, ses rêves mortifiés par le Temps. Telle est la vie des hommes.

Les femmes, elles, oublient ce dont elles ne veulent se souvenir et retiennent ce qu'elles ne veulent oublier. Le rêve est réalité. Et elles se comportent et agissent en conséquence.

Au début donc, il y avait une femme [...]

Snabböversättning (med hjälp av Norstedts):

Fartygen/skeppen [bestämd form!] på avstånd/i fjärran har alla människans begär [!] ombord. Vissa återvänder med tidvattnet. Andra fortsätter att segla/glida fram över horisonten, utan att någonsin avlägsna sig, utan att någonsin lägga till, till dess att Vaktposten vänder bort blicken, resignerad, hans drömmar kränkta av Tiden. Sådant är människornas/männens liv.

Kvinnorna, de glömmer det de inte vill minnas och håller kvar det de inte vill glömma. Drömmen är verklighet [obest]. Och de betar sig och handlar följdriktigt.

I början, följaktligen, var det en kvinna [...]

Françoise Brodsky har börjat med skeppen i fjärran, men satt skeppen i bestämd form. Sen kommer ”à leur bord” – ”i sin last” och det slutar med alla mäns/människors begär. På svenska vill vi ofta ha det viktigaste först i meningen. Men vad är viktigast här? Och är det inte också viktigt att meningen påminner om originalet, med tanke på att den (uppenbarligen) är så känd? Detta gäller ju även bokens titel, *Their Eyes Were Watching God*. Jag tänkte först att den var oöversättbar, och ville hitta på något annat. Det finns så många svårigheter med den. ”Deras ögon tittade på gud” funkar ju inte: ”eyes” kan vara aktör på engelska, men ”ögon” som gör något blir konstigt på svenska, det måste vara ”blick/ar”; ”watch” kan betyda ”betrakta”, ”iaktta”, ”titta på”, ”hålla ett öga på”, ”följa (med blicken)”; men kan man iaktta

gud? Nej, gud (Gud?) är för abstrakt, kanske ”himlen”, ”ovan där”? När språkgruppen slutligen föreslog att titeln kunde börja med ”och”, så kändes det ändå som om någon variant av ”Och de vände (sig)/lyfte blickarna/blicken/sina blickar/sina ansikten mot gud/herren/himlen/ovan” skulle kunna fungera. Å andra sidan är det ju titeln biblisk på något sätt, även om det, vad jag förstår, inte är ett rent bibelcitat. Hm... Brukar man inte ”skåda” en hel del i psalmer (och med sitt norra öga!). Jag googlar ”ögon skåda gud” och får bl a följande resultat: ”[...] så skåda våra ögon upp till Herren [...]”, ”[...] jag lyfter mina ögon upp [...]”, ”[...] ändå fick hans ögon skåda Konungen, Jahve [...]”. Så visst skulle man kunna tänka sig en titel som ”Deras ögon skådade Gud”. Jag förespråkar nog ändå ”Och de vände sina blickar mot Gud”.

Nu griper plötsligt min lärde make in i mina funderingar om bokens första mening: Jag har missförstått alltihop! The Watcher är inte ”betraktaren” eller ”vaktposten” utan ”det vakande ögat” eller ”Väktaren”, alltså självaste Herren Gud. Aha! Det är här gud kommer in! Det förklarar varför ”the Watcher” står med stor begynnelsebokstav. Och ”every man’s wish” *måste* vara ”var mans önskan”, säger Svante, det är tydligen ett fast uttryck. Nu inser jag också att eftersom det saknas kommatecken mellan ”landing” och ”the Watcher” i frasen ”... never landing until the Watcher ...” så är det mer troligt att ”his dreams” syftar på ”every man” än på ”the Watcher” (syftningen är otydlig även i franskan).

Så här blev slutligen min översättning av första stycket (som säkert kommer att ändras innan jag är helt klar):

Skeppen i fjärran har människans alla önskningar ombord. För somliga driver de in med tidvattnet. För andra seglar de för evigt ute vid horisonten, aldrig utom synhåll, men aldrig någonsin i hamn, till dess att Väktaren uppgivet vänder bort blicken sedan drömmarna hånats till döds av Tiden. Så ser livet ut för männen.

Men kvinnor glömmer allt de inte vill minnas och minns allt de inte vill glömma.

Det är drömmen som är sanningen. Och kvinnorna handlar och betar sig därefter.

Så allting börjar med en kvinna [...]

Här använder jag alltså ”människans” [singular] för ”every man”, istället för ”människornas”.

Det låter kanske mer universellt?

7. Jakten på Zora

Augusti.

Jag tyckte just att översättningen började flyta på ganska bra, men när jag börjar på kapitel fem får jag plötsligt kämpa med varje ord igen.

Första meningen: ”Joe didn’t make many speeches with rhymes to her, but he bought her the best things the butcher had, like apples and a glass lantern full of candies.” ”Speeches with rhymes” ... Jag har haft ”speak in rhymes” tidigare, i kapitel 4,⁴⁷ då översatte jag det med ”tala på vers”, men det känns som om det behövs något mer konkret här – ”kärleksord”? Och ”the butcher”. Det kan väl inte vara slaktaren? ... Aha. Norstedts: ”amer. försäljare av godis, tidningar m.m. bland publik, på tåg o.d. <candy butcher>”. Tågförsäljare. Eller, vad kan det heta? Och hur fungerar det? Går han runt med låda på magen? Det verkar tungt, med äpplen och glaslyktor och annat. Jag får nog ge honom en liten vagn. Eller står han i en kiosk, som på SJ? Men vagn kan ju vara dubbeltydigt här (tågvagn).

Hm ... Glaslyktan då. Kan det verkligen vara en lykta? Eller en glasburk i ”lyktform”? Det kanske inte spelar så stor roll. Jag kan se glaslyktan med karameller framför mig, det får gå, jag köper den bilden. Så här får det bli: ”På tåget nästa dag hördes knappt några kärleksord från Jody, men han köpte henne allt det bästa från tågförsäljarens vagn;

⁴⁷ Hurston 2006, 26.

äpplen och en glaslykta full med karameller.” Jag har stoppat in ett semikolon också, för att slippa ett ”som”. Efter genomgången funderar jag på att byta ut ”kärleksord” mot ”rimmande ord” – eller blir det för mycket Evert Taube? ”Medan vi talar på prosa, diktar jag rimmande ord”.⁴⁸ Fast Taube kanske inte är så dumt, rent tidsmässigt i alla fall. Sedan var det flera i gruppen som reagerade på ordet ”knapp”. De tyckte det skulle vara ”knappast”, eller ”ingalunda”. Men jag tror jag håller fast vid ”knapp” ändå (“... didn’t make many ...”). SAOL: ”**knappast** – nätt och jämt, nästan inte”; ”**knapp –t –a** nästan otillräcklig; sparsam; kortfattad”; ”**knapp** – nätt och jämt, nästan inte, knappast”. Det är betydelsen ”sparsamt med” jag vill åt, alltså ”snålt, återhållsamt”. Ibland kanske man helt enkelt får gå på magkänslan?

Ja, så här håller det på. Och inte bara det. Nu får man för första gången träffa Eatonvilles invånare: Amos Hicks, Lee Coker, Tony Taylor och några till. De är lata, skrytsamma, obildade och svänger sig med ord som ”[Youse way outa] jurisdiction” (”nu e du ute å simmar på för djupt vatten”), ”disengaged” (”oförlovad”), ”[git] reconciled” (”lugna dej, karl”; ”kalmera sej” hade man kanske kunnat tänka sig, men det känns lite för borgerligt) och egna påhitt som ”[he is mighty] compellment” (”han va riktigt övertyglande”) och ”[Ah’ m uh] son of uh Combuction” (”ta mig katten”).

Zora fick mycket kritik för framställningen av sina svarta karaktärer, framför allt från Richard Wright.⁴⁹

Miss Hurston *voluntarily* continues in her novel the tradition which was *forced* upon the Negro in the theatre, that is, the minstrel technique that makes the ’white folks’ laugh. Her characters eat and laugh and cry and work and kill; they swing like a

⁴⁸ ”Rosa på bal”, Taube, Evert. *Samlade visor 8, Sjösalaboken: nya dikter och melodier/för luta gitarr och piano av Lillebror Söderlundh; illustratör Roland Svensson*. Musiktryck. Stockholm: Bonnier, 1942.

⁴⁹ Wright, Richard. *New Masses*, 5 oktober 1937, 22-23.

pendulum eternally in that safe and narrow orbit in which America likes to see the Negro live: between laughter and tears.

Wright menade att Zora med *Their Eyes* främst vänder sig till en vit läsekrets ”vars chauvinistiska smak hon vet att tillfredsställa.” Faktum är att Zora hade en vit mecenat, Mrs R Osgood Mason, som hjälpte flera av Harlemrenässansens svarta konstnärer och författare. Hon krävde att de skulle kalla henne ”Gudmor” och yrkade på att de ”primitiva” aspekterna av den svarta kulturen skulle lyftas fram. Utan Gudmors godkännande kunde Zora inte publicera sin folkloreforskning.⁵⁰

Jag bestämmer mig för att ta en paus från AAVE och *Their Eyes* och istället översätta Alice Walkers essä ”På jakt efter Zora” till nästa Göteborgsträff. Den beskriver hur Walker reser runt i Florida, bl a till Eatonville, och undersöker vad folk känner till om Zora, och slutligen hittar och märker ut hennes gravplats. När denna artikel publicerades första gången, i tidskriften *Ms.* 1973⁵¹, var Zora nästan helt bortglömd. Artikeln, som också publicerades i Walkers Zora-antologi⁵², ändrade detta. Idag är *Their Eyes Were Watching God* obligatorisk läsning i många amerikanska skolor.⁵³ Zora är idag en självklar del av den afroamerikanska kulturhistorien. Men hon är fortfarande kontroversiell. Zora, liksom Eatonvillebon mrs Molesley i Walkers text, var emot ”integrering”; att svarta och vita skulle gå i ”blandade skolor”. Hon ansåg att det var att nedvärdera svarta skolor och lärare.⁵⁴ Samtidigt som Zora hyllats som en föregångare inom medborgarrättsrörelsen och feminismen har hon blivit anklagad för att vara sexistisk och rasistisk. Walker skriver: ”Is Janie Crawford, the main character in *Their Eyes Were Watching God*, light-skinned and silken-haired because *Hurston*

⁵⁰ Hemenway i Walker 1979, 308.

⁵¹ Walker, Alice. ”Looking for Zora”, *Ms. Magazine*, mars 1974.

⁵² Walker 1979.

⁵³ Boyd i Hurston 2006.

⁵⁴ Walker 1979.

was a colorist, as a black male critic has claimed, or because Hurston was not blind and therefore saw that black men (and women) have been, and are, colorist to an embarrassing degree?”⁵⁵ Både i Zoras bok och i Walkers text beskrivs det väldigt noga hur folk ser ut. Denna fixering vid hudfärgsnyans och hårs relativa krullighet känns väldigt osvensk – ”politiskt inkorrekt” – och jag upplever den som störande, men uppenbarligen är detta mycket viktigt i det amerikanska samhället än idag; man diskuterar ofta huruvida en person tillhör en viss ”ras”. Mrs Molesley gör en poäng av att hon har ”blod från tre raser”. I USA definieras sångerskan Mariah Carey, vars hudfärg har ungefär samma bleka nyans som min egen, som svart (“in this country – black”).⁵⁶

I Sverige har vi nyligen haft en diskussion om ordet ”neger” och om det ska tas bort ur äldre litteratur och föråldrade översättningar. Detta har framför allt gällt litteratur för barn och unga, där man inte vill föra vidare gamla koloniala nedsättande ord och bilder utan att sätta dessa i ett modernt sammanhang och förklara kontexten. Självklart skulle man inte skriva på det sättet idag. Att behålla uttrycken ”nigger” (“nigger”), ”färgad” (“colored”), ”svarting” (“darky”) etc, där de förekommer i *Their Eyes Were Watching God* är dock ett måste för att man ska förstå historien, allt annat skulle vara censur. Zora skriver om människor som direkt eller indirekt upplevt slaveriet och vars situation var helt betingad av att de var svarta. Samtidigt var hon uppväxt i ett samhälle (Eatonville) där det till skillnad från resten av USA var helt normalt att svarta hade makt och möjligheter. Det präglade henne naturligtvis.

I am not tragically colored. There is no great sorrow damned up in my soul, nor lurking behind my eyes. I do not mind at all. I do not belong to the sobbing school of Negrohood

⁵⁵ Walker 1979, 2.

⁵⁶ Arogundade, Ben. ”What is Singer Mariah Carey’s Ethnicity? Black, White or Mixed Race? 65,000 Fans Want to Know Her Racial Heritage”, *Arogundade*: <http://www.arogundade.com/what-ethnicity-and-nationality-is-mariah-careys-black-white-mixed-race-her-heritage-ethnicity-nationality-parents.html>

who hold that nature somehow has given them a lowdown dirty deal and whose feelings are all hurt about it.... No, I do not weep at the world – I am too busy sharpening my oyster knife.⁵⁷

När jag har arbetat med *Their Eyes* har jag ofta varit väldigt medveten om min svenskhet (mer än min ”vithet”), och det kanske man alltid borde vara – eller kanske inte? Egentligen är det nog bättre att ta fasta på det som är universellt i en text. Visst kan det ha smugit sig in klichéer och fördomar och rena felaktigheter i min översättning, trots att jag förstås har kämpat för att undvika sådant. Men jag tror ändå att ett större problem är texten antingen blir för ”svensk” (etnocentrisk⁵⁸) eller för ”exotiserande”(främmandegörande⁵⁹). Det märks till exempel i ett så till synes enkelt ord som ”barbecue”. Alla förstår vad det betyder. Men det är svårt att använda det engelska ordet i texten utan att frångå stilen och ”bryta fiktionen”. ”Barbecue” på svenska är ett ganska modernt ord. En direkt översättning skulle vara ”grillfest”. Men då hamnar man omedelbart på party hos Bosse och Lena i radhusträdgården. Min lösning på ”’taint nothin’ people laks better’n barbecue” blev att använda en omskrivning: ”de finns inget som folk e så förtjusta i som en riktig festmåltid på helstekt gris”.

8. Avslutning

Den översättning av *Their Eyes Were Watching God* som jag försöker mig på att göra är i någon mån ett pionjärarbete. Det är intressant att den enda av de romaner jag tittat på i uppsatsen där översättaren gjort ett allvarligt menat försök att överföra den afroamerikanska dialekten till svenska är just *Purpurfärgen* av Alice Walker – den författare som återupprättade Zoras storhet och som säger sig vara starkt influerad av henne. Efter en svajig

⁵⁷ Hurston, Zora Neale. ”How It Feels To Be Colored Me”, *World Tomorrow*, 1928.

⁵⁸ Berman, Antoine. ”Etnocentrisk översättning och hypertextuell översättning.” *Subaltern*, 1:2013, 27-35.

⁵⁹ Waldrop, Rosemary. ”Oreducerbara skillnader.” *Med andra ord*, 78, mars 2014, 6-9.

start har jag faktiskt lyckats få till en översättning som fått (i stort sett) godkänt av engelskagruppen och som jag själv är riktigt nöjd med. Jag har kanske inte lyckats uppfinna ett svenskt språk som helt och hållet motsvarar Zoras, men jag tror att jag har lyckats förmedla känslan i romanen och karaktärernas personligheter som de uttrycks genom språket. Genom att behålla talspråket har jag också kunnat bevara den tydliga skillnaden i stil mellan den allvetande berättaren och dialogerna. Jag har lärt mig att inte vara så rädd för att skriva en ”svåräst” eller ”konstig” översättning. Originaltexten är i detta fall ganska krånglig att ta sig igenom. Om svårigheten försvinner så förlorar man en dimension av texten. Dessutom finns det många svenska författare som skriver på ett språk som inte är helt lättillgängligt, och det ses ofta som en kvalitet.

Their Eyes Were Watching God är en fängslande historia, skriven av en kontroversiell person. Romanen har spelat en viss roll i utvecklingen av svarta amerikaners självbild. Den gav legitimitet åt de svartas berättelser, ifrågasatte den situation som de befann sig i och öppnade samtidigt upp för kritik av bokens framställning av de svarta karaktärerna. Rasfrågan är tyvärr minst lika aktuellt i USA idag som på Zoras tid, se bara på händelserna i Ferguson, Missouri, för ett par månader sedan. Trots att Amerika nu har en svart president (dock utan slavgöfäder) så kvarstår motsättningarna mellan svarta och vita.

Their Eyes Were Watching God kommer att fortsätta läsas i USA och över hela världen. Förhoppningsvis kommer man inom en snar framtid även att kunna läsa den på svenska.

9. Litteraturförteckning

Primär källa

- Hurston, Zora Neale. *Their Eyes Were Watching God (with a foreword by Edwidge Danticat and an afterword by Henry Louis Gates Jr)*. (J.B. Lippincott, 1937) New York: Harper Perennial Modern Classics, 2006.

Sekundära källor

- Andersson, Erik. *Översättarens anmärkningar: Dagbok från arbetet med Ringarnas herre*. Stockholm: Norstedts, 2007.
- Arogundade, Ben. "What is Singer Mariah Carey's Ethnicity? Black, White or Mixed Race? 65,000 Fans Want to Know Her Racial Heritage". *Arogundade*. (Blogg) <http://www.arogundade.com/what-ethnicity-and-nationality-is-mariah-careys-black-white-mixed-race-her-heritage-ethnicity-nationality-parents.html> Hämtad: 2014-12-11.
- Berman, Antoine. "Etnocentrisk översättning och hypertextuell översättning." *Subaltern*, 1:2013, 27-35.
- Boyd, Valerie. *Wrapped in rainbows: The life of Zora Neale Hurston*. London: Virago Press, 2004.
- Claesson, Stig. *Vad man ser och hedrar*. Albert Bonniers förlag. 2013-12-11. (E-bok) http://books.google.fr/books/about/Vad_man_ser_och_hedrar.html?id=3FRgAgAAQBAJ&redir_esc=y Hämtad: 2014-12-13.
- Gellerfelt, Mats. "Great! Fåfång jakt på den perfekta romanen". *Vi Läser*, 4:2014, 72-76.

- Hale, Mike. "Television review; Novelist, scholar, Tweaker of Autobiographical Facts". *The New York Times* 2008-04-09. (Hemsida)
<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9A0DE5D7103EF93AA35757C0A96E9C8B63> Hämtad: 2014-12-11.
- Hurston, Zora Neale. *Une Femme noire* (Bègles: Le Castor Astral, 1993) La Tour d'Aigues: Éditions de l'aube (poche), 1996. Traduction: Françoise Brodsky.
- Hurston, Zora Neale. "How It Feels To Be Colored Me", *World Tomorrow*, 1928.
- Laníková, Lucie. *Zora Neale Hurston: Their Eyes Were Watching God. Translation and Analysis*. Brno, 2009.
https://is.muni.cz/th/123716/pedf_m/All_MAster_thesis_2_final.txt Hämtad: 2014-11-17.
- Le Carré, John. *Tinker, tailor, soldier, spy*. (London: Hodder and Stoughton, 1974) New York: Penguin, 2011.
- Le Carré, John. *Mullvaden*. (Stockholm: AWE/Geber, 1975) Stockholm: Bonnier pocket, 2011. Översättning: Nils A. Bengtsson.
- Lundahl, Mikela. "Nödvändigheten att tala om hudfärg", *Karavan*, 4:2013, 64-66.
- Moberg, Vilhelm. *Utvandrarna: roman*. Stockholm: Bonnier, 1949.
- Morrison, Toni. *Beloved*. New York: Knopf, 1987.
- Morrison, Toni. *Älskade*. (Höganäs: Bra böcker, 1988) Stockholm: Bonnierpocket, 2014. Översättning: Kerstin Hallén.
- Nilsson Piraten, Fritiof. *Tre terminer*. (Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 1943) Stockholm: Atlantis, 1991.
- Sidnell, Jack. "African American Vernacular English (Ebonics)". *Language Varieties*, University of Hawaii, 2012-06-12.
<http://www.hawaii.edu/satocenter/langnet/definitions/aave.html> Hämtad: 2014-12-08.

- Stockett, Kathryn. *The Help*. New York: Amy Einhorn Books, 2009.
- Stockett, Kathryn. *Niceville*. Stockolm: Forum, 2010. Översättning: Dorothée Sporrang.
- Stowe, Harriet. *Uncle Tom's Cabin*. (Boston: John P. Jewett, 1852) New York: Harper and Low, 1965.
- Stowe, Harriet. *Onkel Toms stuga*. (Stockholm: Philipp J. Meyer 1853) Stockholm: Bonniers Juniorförlag AB, 1982. Översättning: Nils Holmberg.
- Taube, Evert. *Samlade visor 8, Sjösälaboken: nya dikter och melodier/för luta gitarr och piano av Lillebror Söderlundh; illustratör Roland Svensson*. Musiktryck. Stockholm: Bonnier, 1942.
- Tolkien, J.R.R. *Trilogin om härskarringen*. (UK: George Allen & Unwin 1954-55) Stockholm: Awe/Gebbers, 1981. Översättning: Åke Ohlmarks.
- Tolkien, J.R.R. *Ringarnas herre*. Stockholm: Norstedt, 2014. Översättning: Erik Andersson, verserna tolkade av Lotta Olsson.
- Twain, Mark. *The Adventures of Huckleberry Finn*. (Canada/UK: Chatto & Windus, 1884; USA: Charles L. Webster And Company, 1885) Ljubljana: Mladinska knjiga, 1966.
- Twain, Mark. *Huckleberry Finns äventyr*. (Stockholm: Björck & Börjesson, 1907) Stockholm: Tidens förlag, 1962. Översättning: Gustav Sandgren.
- Waldrop, Rosemary. "Oreducerbara skillnader." *Med andra ord*, 78:2014, 6-9.
- Walker, Alice. "Looking for Zora", *Ms. Magazine*, mars 1974.
- Walker, Alice (red.). *I love myself when I am laughing... and then again when I'm looking mean and impressive (with an introduction by Mary Helen Washington)*. New York: Feminist Press, 1979.

- Walker, Alice. *The Color Purple*. (New York: Washington Square press, 1983)
London: Phoenix paperback, 2004.
- Walker, Alice. *Purpurfärgen*. Stockholm: Trevi, 1984. Översättning: Kerstin Hallén.
- Wright, Richard. *New Masses*, 5 oktober 1937, 22-23.
<http://people.virginia.edu/~sfr/enam358/wrightrev.html> Hämtad: 2014-11-27.

Övriga källor

- Association for Feminist Anthropology (Hemsida):
http://www.aaanet.org/sections/afa/?page_id=189 Hämtad: 2014-12-11
- CliffsNotes (Hemsida): <http://www.cliffsnotes.com/literature/t/their-eyes-were-watching-god/about-their-eyes-were-watching-god> Hämtad: 2014-12-11
- College of Charleston: *The Great American Novel: 1900-1965*. (Blogg)
<http://blogs.cofc.edu/american-novel/tag/zora-neale-hurston> Hämtad: 2014-12-08.
- Literary Devices. (Hemsida): <http://literarydevices.net/dialect> Hämtad: 2014-12-11.
- National Endowment for the Humanities (Hemsida): <http://edsitement.neh.gov/lesson-plan/folklore-zora-neale-hurstons-their-eyes-were-watching-god> Hämtad: 2014-12-08.
- Translator's Café (Online-forum): <http://www.translatorscafe.com>
- Wikipedia: http://sv.wikipedia.org/wiki/Jim_Crow-lagar Hämtad: 2014-12-01.
http://sv.wikipedia.org/wiki/Franz_Boas Hämtad 2014-11-23.
http://sv.wikipedia.org/wiki/King_James_Bible Hämtad: 2015-01-17.
- Jag har också använt mig av Norstedts online-ordböcker ”Engelska plus”, ”Franska” och ”Svenska” på <http://www.ord.se> samt appen SAOL (Svenska Akademiens Ordlista) för iPhone.